

Kontingenční tabulky a testy nezávislosti nominálních veličin

Nechť X, Y jsou dvě nominální náhodné veličiny (tj. obsahová interpretace je možná jenom u relace rovnosti). Nechť X nabývá variant $x_{[1]}, \dots, x_{[r]}$ a Y nabývá variant $y_{[1]}, \dots, y_{[s]}$.

Označme:

$\pi_{jk} = P(X = x_{[j]} \wedge Y = y_{[k]}) \dots$ simultánní pravděpodobnost dvojice variant $(x_{[j]}, y_{[k]})$

$\pi_{j.} = P(X = x_{[j]}) \dots$ marginální pravděpodobnost varianty $x_{[j]}$

$\pi_{.k} = P(Y = y_{[k]}) \dots$ marginální pravděpodobnost varianty $y_{[k]}$

Simultánní a marginální pravděpodobnosti zapíšeme do kontingenční tabulky:

	y	$y_{[1]}$	$\dots$	$y_{[s]}$	$\pi_{j.}$
x	π_{jk}				
$x_{[1]}$		π_{11}	$\dots$	π_{1s}	$\pi_{1.}$
$\dots$		$\dots$	$\dots$	$\dots$	$\dots$
$x_{[r]}$		π_{r1}	$\dots$	π_{rs}	$\pi_{r.}$
$\pi_{.k}$		$\pi_{.1}$	$\dots$	$\pi_{.s}$	1

Pořídíme dvourozměrný náhodný výběr $(X_1, Y_1), \dots, (X_n, Y_n)$ rozsahu n z rozložení, kterým se řídí dvourozměrný diskretní náhodný vektor (X, Y) . Zjištěné absolutní simultánní četnosti n_{jk} dvojice variant $(x_{[j]}, y_{[k]})$ uspořádáme do kontingenční tabulky:

	y	$y_{[1]}$	...	$y_{[s]}$	$n_{j.}$
x	n_{jk}				
$x_{[1]}$		n_{11}	...	n_{1s}	$n_{1.}$
...		...	...	...	...
$x_{[r]}$		n_{r1}	...	n_{rs}	$n_{r.}$
$n_{.k}$		$n_{.1}$	...	$n_{.s}$	n

$n_{j.} = n_{j1} + \dots + n_{js}$ je marginální absolutní četnost varianty $x_{[j]}$

$n_{.k} = n_{1k} + \dots + n_{rk}$ je marginální absolutní četnost varianty $y_{[k]}$

Simultánní pravděpodobnost π_{jk} odhadneme pomocí simultánní relativní četnosti $p_{jk} = \frac{n_{jk}}{n}$, marginální

pravděpodobnosti $\pi_{j.}$ a $\pi_{.k}$ odhadneme pomocí marginálních relativních četností $p_{j.} = \frac{n_{j.}}{n}$ a $p_{.k} = \frac{n_{.k}}{n}$.

Testování hypotézy o nezávislosti

Testujeme nulovou hypotézu H_0 : X, Y jsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny proti alternativě H_1 : X, Y nejsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny.

Kdyby náhodné veličiny X, Y byly stochasticky nezávislé, pak by platil multiplikační vztah

$$\forall j = 1, \dots, r, \forall k = 1, \dots, s: \pi_{jk} = \pi_j \cdot \pi_k \text{ neboli } \frac{n_{jk}}{n} = \frac{n_{j.}}{n} \cdot \frac{n_{.k}}{n}, \text{ tj. } n_{jk} = \frac{n_{j.} \cdot n_{.k}}{n}.$$

Číslo $\frac{n_{j.} \cdot n_{.k}}{n}$ se nazývá **teoretická četnost** dvojice variant $(x_{[j]}, y_{[k]})$.

Testová statistika:
$$K = \sum_{j=1}^r \sum_{k=1}^s \frac{\left(n_{jk} - \frac{n_{j.} \cdot n_{.k}}{n} \right)^2}{\frac{n_{j.} \cdot n_{.k}}{n}}.$$
 Platí-li H_0 , pak K se asymptoticky řídí rozložením $\chi^2((r-1)(s-1))$.

Kritický obor: $W = \langle \chi^2_{1-\alpha}((r-1)(s-1)), \infty \rangle.$

Hypotézu o nezávislosti veličin X, Y tedy zamítáme na asymptotické hladině významnosti α , když $K \geq \chi^2_{1-\alpha}((r-1)(s-1))$.

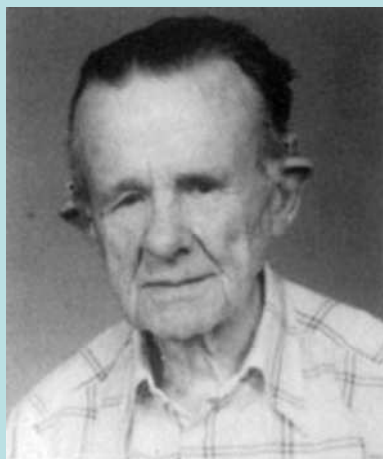
Podmínky dobré aproximace

Rozložení statistiky K lze aproximovat rozložením $\chi^2((r-1)(s-1))$, pokud teoretické četnosti $\frac{n_{j.} \cdot n_{.k}}{n}$ aspoň v 80% případů nabývají hodnoty větší nebo rovné 5 a ve zbylých 20% neklesnou pod 2. Není-li splněna podmínka dobré aproximace, doporučuje se slučování některých variant.

Měření síly závislosti

Cramérův koeficient: $V = \sqrt{\frac{K}{n(m-1)}}$, kde $m = \min\{r,s\}$. Tento koeficient nabývá hodnot mezi 0 a 1. Čím blíže je k 1, tím je závislost mezi X a Y těsnější, čím blíže je k 0, tím je tato závislost volnější.

Význam hodnot Cramérova koeficientu:
mezi 0 až 0,1 ... zanedbatelná závislost,
mezi 0,1 až 0,3 ... slabá závislost,
mezi 0,3 až 0,7 ... střední závislost,
mezi 0,7 až 1 ... silná závislost.

Carl Harald Cramér (1893 – 1985): Švédský matematik

Čtyřpolní tabulky

Nechť $r = s = 2$. Pak hovoříme o **čtyřpolní kontingenční tabulce** a používáme označení:
 $n_{11} = a$, $n_{12} = b$, $n_{21} = c$, $n_{22} = d$.

X	Y		$n_{.j}$
	$y_{[1]}$	$y_{[2]}$	
$x_{[1]}$	a	b	a+b
$x_{[2]}$	c	d	c+d
$n_{.k}$	a+c	b+d	n

Test nezávislosti ve čtyřpolní tabulce

Testovou statistiku pro čtyřpolní kontingenční tabulku lze zjednodušit do tvaru:

$$K = \frac{n(ad - bc)^2}{(a + b)(c + d)(a + c)(b + d)}.$$

Platí-li hypotéza o nezávislosti veličin X, Y, pak K se asymptoticky řídí rozložením $\chi^2(1)$.

Kritický obor: $W = \langle \chi^2_{1-\alpha}(1), \infty \rangle$

Nulovou hypotézu zamítáme na asymptotické hladině významnosti α , když $K \in W$.

Pro čtyřpolní tabulku navrhl R. A. Fisher přesný (exaktní) test nezávislosti známý jako **Fisherův faktoriálový test**.

Princip spočívá v tom, že pomocí kombinatorických úvah se vypočítají pravděpodobnosti toho, že při daných marginálních četnostech dostaneme tabulky, které se od nulové hypotézy odchyľují aspoň tak, jako daná tabulka.

Statistický software poskytuje p-hodnotu pro Fisherův přesný test. Jestliže vyjde $p \leq \alpha$, pak hypotézu o nezávislosti zamítáme na hladině významnosti α .

Fisherův test se používá při malých rozsazích výběrů (pokud $n \leq 20$ nebo pokud $20 < n \leq 40$ a některá z teoretických četností je menší než 5).

Podíl šancí ve čtyřpolní kontingenční tabulce

Výsledek pokusu	okolnosti		$n_{j.}$
	I	II	
úspěch	a	b	a+b
neúspěch	c	d	c+d
$n_{.k}$	a+c	b+d	n

Poměr počtu úspěchů ku počtu neúspěchů za okolností I je $\frac{a}{c}$ (šance na úspěch za okolností I).

Poměr počtu úspěchů ku počtu neúspěchů za okolností II je $\frac{b}{d}$ (šance na úspěch za okolností II).

Podíl těchto dvou poměrů je podíl šancí:
$$OR = \frac{\frac{a}{c}}{\frac{b}{d}} = \frac{ad}{bc}.$$

Pokud $OR = 1$, pak okolnosti nemají vliv na výskyt jevu.

Pokud $OR > 1$, pak za okolností I je vyšší šance na výskyt jevu než za okolností II.

Pokud $OR < 1$, pak za okolností I je nižší šance na výskyt jevu než za okolností II.

Podíl šancí považujeme za odhad neznámého teoretického podílu šancí $OR = \frac{\pi_{11}\pi_{22}}{\pi_{12}\pi_{21}}.$

Jsou-li veličiny X, Y nezávislé, pak $\pi_{jk} = \pi_{j.}\pi_{.k}$, tudíž teoretický podíl šancí $OR = 1$. Závislost veličin X, Y bude tím silnější, čím více se OR bude lišit od 1. Avšak $OR \in (0, \infty)$, tedy hodnoty OR jsou kolem 1 rozmístěny nesymetricky. Z tohoto důvodu často používáme logaritmus teoretického či výběrového podílu šancí.

Interval spolehlivosti pro podíl šancí

Logaritmus teoretického podílu šancí op má přibližně normální rozložení a směrodatná odchylka jeho odhadu, tj. logaritmu podílu šancí OR , je $\sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}}$.

Meze $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro $\ln op$ jsou

$$\ln OR - \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}, \ln OR + \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}.$$

Odlogaritmováním dostaneme meze $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro op :

$$d = \exp\left(\ln OR - \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}\right), h = \exp\left(\ln OR + \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}\right)$$

Testování nezávislosti ve čtyřpolních tabulkách pomocí podílu šancí

Na asymptotické hladině významnosti α testujeme hypotézu H_0 : X, Y jsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny (tj. $op = 1$) proti alternativě H_1 : X, Y nejsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny (tj. $op \neq 1$).

Testování nezávislosti lze provést pomocí $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro podíl šancí op :

$$d = \exp\left(\ln OR - \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}\right), h = \exp\left(\ln OR + \sqrt{\frac{1}{a} + \frac{1}{b} + \frac{1}{c} + \frac{1}{d}} u_{1-\alpha/2}\right)$$

Jestliže interval spolehlivosti neobsahuje 1, pak hypotézu o nezávislosti zamítneme na asymptotické hladině významnosti α .

Relativní riziko ve čtyřpolní kontingenční tabulce

Výsledek pokusu	okolnosti		$n_{j.}$
	I	II	
úspěch	a	b	a+b
neúspěch	c	d	c+d
$n_{.k}$	a+c	b+d	n

Poměr počtu úspěchů za okolností I ku celkovému počtu úspěchů a neúspěchů je $\frac{a}{a+c}$ (riziko úspěchu za okolností I).

Poměr počtu úspěchů za okolností II ku celkovému počtu úspěchů a neúspěchů je $\frac{b}{b+d}$ (riziko úspěchu za okolností II).

Podíl těchto dvou rizik je relativní riziko:
$$RR = \frac{\frac{a}{a+c}}{\frac{b}{b+d}} = \frac{a(b+d)}{b(a+c)}.$$

Pokud $RR = 1$, pak okolnosti nemají vliv na výskyt jevu.

Pokud $RR > 1$, pak okolnosti I zvyšují četnost výskytu jevu.

Pokud $RR < 1$, pak okolnosti I snižují četnost výskytu jevu.

Relativní riziko považujeme za odhad neznámého teoretického relativního rizika $r\rho = \frac{\pi_{11}\pi_{\cdot 2}}{\pi_{12}\pi_{\cdot 1}}.$

Interval spolehlivosti pro relativní riziko

Logaritmus teoretického rizika r_p má přibližně normální rozložení a směrodatná odchylka jeho odhadu, tj.

logaritmu relativního rizika RR , je $\sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}}$.

Meze $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro $\ln r_p$ jsou

$$\ln RR - \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}, \ln RR + \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}.$$

Odlogaritmováním dostaneme meze $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro r_p :

$$d = \exp\left(\ln RR - \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}\right), h = \exp\left(\ln RR + \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}\right).$$

Testování nezávislosti ve čtyřpolních tabulkách pomocí relativního rizika

Na asymptotické hladině významnosti α testujeme hypotézu H_0 : X, Y jsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny (tj. $r_p = 1$) proti alternativě H_1 : X, Y nejsou stochasticky nezávislé náhodné veličiny (tj. $r_p \neq 1$).

Testování nezávislosti lze provést pomocí $100(1-\alpha)\%$ asymptotického intervalu spolehlivosti pro relativní riziko r_p :

$$d = \exp\left(\ln RR - \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}\right), h = \exp\left(\ln RR + \sqrt{\frac{c}{a(a+c)} + \frac{d}{b(b+d)}} u_{1-\alpha/2}\right).$$

Jestliže interval spolehlivosti neobsahuje 1, pak hypotézu o nezávislosti zamítneme na asymptotické hladině významnosti α .